

ПРЯМУХІНА

Наталія Валентинівна
natalia_pr@meta.uaк.е.н., доцент кафедри
фінансів, Черкаський
державний техноло-
гічний університет

УДК 338:339.9(477)

ДЕРЖАВНА ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ
СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНІВ

THE STATE EXPORT-IMPORT POLICY IN THE SYSTEM OF STIMULATION
OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC SPACE OF REGIONS

В статті розглянуто експортно-імпорتنу політику держави як стимулюючий чинник розвитку економічного простору регіонів. Подано порівняльний аналіз основних показників експортно-імпоротної діяльності України та окремих зарубіжних країн. Сформульовано складові ефективною системи підтримки експорту для розвитку економічного простору держави та регіонів.

В статье рассмотрены экспортно-импортную политику государства как стимулирующий фактор развития экономического пространства регионов. Представлен сравнительный анализ основных показателей экспортно-импортной деятельности Украины и отдельных зарубежных стран. Сформулированы составляющие эффективной системы поддержки экспорта для развития экономического пространства государства и регионов.

The article examines the export-import policy of the state as a stimulating factor of development of economic space of regions. It presents a comparative analysis of the main indicators of export-import activities of Ukraine and foreign countries. Formulated components of an effective system of export support for the development of economic space of the state and regions.

Ключові слова: регіон, економічний простір, експорт, імпорт, сальдо зовнішньоторговельного балансу, квота

Ключевые слова: регион, экономическое пространство, экспорт, импорт, сальдо внешнеторгового баланса, квота

Keywords: region, economic space, export, import, trade balance, quota

ВСТУП

Глобалізаційні процеси у фінансовій та економічній системі держав, їх об'єднання у союзи і організації світового масштабу для ефективного розвитку та інвестування, стрімкий стрибок сфери інформаційних технологій та вплив світового ринку викликали необхідність дослідження економічного простору регіонів, як основи цих процесів. Такі дослідження є актуальними для усіх країн у будь-який період часу, що пов'язано із багатомірністю, динамічністю, неоднорідністю, інтегративністю та анізотропністю економічного простору. Оскільки економічний простір є сукупністю подій, зв'язків та властивостей елементів і відносин індивідів, поєднаних економічними інтересами, ефективність обраних для його дослідження характеристик дозволить сформувати систему критеріїв розвитку регіонів і національного економічного простору та стимулювати розвиток складових елементів, які можуть виступати важелями світового масштабу. Конкретизація таких характеристик дозволить підвищити ефективність планування і прогнозування розвитку економічних міжрегіональних зв'язків та держави як ключових елементів економічного простору.

Вважаємо, що до таких характеристик слід віднести, зокрема експортно-імпорتنу політику, яка з одного боку характеризує ступінь розвитку регіонів (реальна економіка, виробництво і надання послуг, фінансовий та страховий сектор), а з іншого дає уявлення про перспективність зв'язків з іншими державами (інвестиційна привабливість, можливості розвитку нових ринків). Умови та результати експортно-імпоротної діяльності значною мірою визначають характер її участі в системі міжнародної торгівлі та роль у світовому економічному просторі.

Проблематика економічного простору територій нова і малодосліджена, в тому числі через зазначені вище його властивості. Загалом дослідженням простору як фізичного поняття були присвячені праці В. Ацюковського, В. Вернадського, І. Герловіна, А. Енштейна, О. Естерле. Теорії економічного простору з'явилися пізніше, у працях Б. Йонсона, В. Лундвалля, М. Енрайта, М. Портера, М. Сторпера, К. Фрімена. Основні їх ідеї щодо розвитку економічного, фінансового простору стосуються формулювання системи ключових факторів розвитку. Проблематика мережевого економічного простору була досліджена японським економістом Г. Шибусавою, який зосереджується на особливостях впровадження якісно нових механізмів

горизонтальної взаємодії на рівні окремої фірми з позиції використання телекомунікаційних мереж.

Кількість досліджень економічного простору на рівні регіонів у вітчизняній науці на сьогоднішній день залишається дуже обмеженою. Вкрай мало уваги приділено вивченню особливостей основних характеристик економічного простору, зокрема показникам експортно-імпоротної діяльності територіальних агентів та держави загалом.

МЕТА РОБОТИ

Формулювання напрямів ефективної експортно-імпоротної політики держави для розвитку економічного простору регіонів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є матеріали періодичних видань, ресурси Internet. При проведенні дослідження використано методи порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Дослідження вважаємо за доцільне побудувати на порівняльному аналізі експортно-імпоротної діяльності держав, фінансово-економічна система та основні показники розвитку яких, передусім на регіональному рівні, близькі до української (Мексика, Польща, Португалія, Болгарія, Румунія). Доцільність такого порівняння – у використанні досвіду окремих країн для України в частині визначення пріоритетних напрямів зовнішньої політики та розвитку економічного простору держави та територій.

Розглянемо показники *експортної* політики.

З 2000 р. по 2014 р. обсяги експорту з регіонів України зросли майже в 4,4 разу з 19,5 млрд. доларів США до 85,3 млрд. доларів США [1]. Обсяг експорту на душу населення у 2014 р. склав 1886 доларів США (у 2000 р. 397,8 доларів США) [1,2]. Зростання обсягів експорту спостерігається у більшості країн світу, в тому числі у Мексиці (приблизно у 2 рази), Польщі (в 3,4 разу), Португалії (в 2,4 разу), Болгарії (в 4,5 разу), Румунії (в 6,8 разу) [3]. Причинами такого зростання у цих країнах є активізація міжрегіональної і міжнародної співпраці, вступ до ЄС, відкритість світового фінансового та інформаційного ринку. В Україні основною причиною зростання обсягів експорту на душу населення стало скорочення кількості населення регіонів більше ніж на 6 млн. осіб. Крім цього на світовому ринку за привабливими цінами продавалася продукція вітчизняної металургії, яка і нині займає лідируючі позиції, хоча останніми роками, внаслідок зниження конкурентоспроможності і не дуже сприятливої кон'юнктури світового ринку, постачання багатьох видів продукції й ціни на них залишаються нижче попередніх максимумів. В результаті з 2010 р. частка металопродукції в експорті України зберігається на найменшому рівні середини 1990-х рр., причому в 2014 р. вона ще більше знизилася, досягнувши мінімального показника у 27,5%. Друге місце в українському експорті посідає продукція сільського господарства (насамперед зерно і олійні), на якому здійснюється акцент більшості регіонів. Так, у 2014 р.

його частка склала 24,3% проти 10-12% в середині минулого десятиліття. Важливими товарними групами експорту є продукція загального і спеціального машинобудування (10,6% в 2014 р.), хімікати (8,8%), транспортні засоби (8,7%), мінеральна сировина (5,8%) та паливо (5,3%) [4]. Завдяки цим групам українські регіони формують власну мережу зв'язків на міжрегіональному та більш конкурентному світовому ринку.

Обсяг експорту регіональних утворень *Мексики* у 2013 р. у 4,7 разу перевищує український показник (400,3 млрд. доларів США) і у 1,7 разу показник на душу населення (3272,4 доларів США). Головними товарними групами мексиканського експорту є: продукція загального і спеціального машинобудування (37,9%), транспортні засоби (19,7%), паливо (14,1 %) [3]. За останні сім років регіони збільшили експорт мексиканських промислових товарів з приблизно 11% ринку імпорту США до рекордно високого рівня 14,4%, витіснивши таких конкурентів, як Японія і Канада, а в останні роки за рахунок збільшення своєї частки ринку за рахунок Китаю [5].

Обсяг експорту з територій *Польщі* у 2013 р. перевищує український показник у 2,8 разу (242,5 млрд. доларів США) і у 3,4 рази показник на душу населення (6344,5 доларів США). Основна частка експорту Польщі припадає на країни ЄС, частка яких склала 80,7% від загального обсягу. Експорт переважає у таких галузях регіональної економіки: машини та устаткування (близько 40%), автомобілі, авіатехніка, хімічна продукція (понад 10 %), метали, паливо, продукти харчування, текстиль, одяг. Стати важливим центром промисловості Польщі вдалося за рахунок територіальної економічної політики, спрямованої на економію усіх видів ресурсів, якісної виробничої бази для електроніки та автомобільного виробництва. Сприятливими факторами при цьому є зростаючий внутрішньорегіональний попит і відкритий доступ Польщі на європейські ринки (за угодою про вільну торгівлю в рамках ЄС). Разом з цим незадовільний стан транспортних міжрегіональних комунікацій та фінансові труднощі заважають територіям повною мірою отримувати вигоду зі свого географічного положення, не зважаючи на стратегічне положення Польщі у центрі Європи [6].

Експорт *Португалії* майже такий же як України (89,2 млрд. доларів США), але показник на душу населення перевищує український у 4,5 разу (8412,9 доларів США). У товарній структурі експорту 14,8% складають машини і обладнання, 10,5% – продукція палива, 10,5% – автомобілі та інші транспортні засоби, 7,8% – метали і пластмаси, 6,9% – каучуко-гумові вироби. На ці п'ять товарних груп у 2014 р. припадав 51% всього експорту Португалії. Головними отримувачами португальських товарів були Іспанія, Німеччина та Франція, на які припадає близько 47% загального обсягу експорту [7].

Обсяг експорту *Болгарії* у 2013 р. у 2,3 разу менший ніж підприємств України (37,7 млрд. доларів США), але перевищує показник України на душу населення в 2,7 разу (5158,9 доларів). Основними

зовнішньоторговельними партнерами суб'єктів господарювання Болгарії є країни Європейського союзу: Німеччина, Італія, Румунія, Греція, Франція, Бельгія та Іспанія. Загальна частка продажу товарів у регіони цих країн досягає 76% всього експорту. Найбільшу питому вагу в структурі болгарського експорту посідають нафта і нафтопродукти – 14,5%, мідь, мідні сплави – 9,3%, пшениця – 2,7%, лікарські препарати – 2,4%, одяг – 2,1%.

Експорт Румунських територій дещо менший від експорту українських (79,6 млрд. доларів США), але перевищує український показник на душу населення в 1,9 разу (3669,2 доларів США). Щорічно з регіонів Румунії вивозиться біля половини вироблених у країні нафтопродуктів (порядку 6 млн. т), 1/4 пиломатеріалів. При цьому підвищується рівень промислової переробки експортованих нафтових і лісових продуктів, цементу і скла (близько 1/3 від їх виробництва). Значна частка експортованих зернових у 2013 р. спрямовувалась у регіони країн, що не входять в зону ЄС. Основні торговельні партнери підприємств Румунії в ЄС: Німеччина та Італія, частка експорту Румунії в ці країни в 2013 році склала 18,8% і 15,4%, відповідно. Зовнішній сектор Румунії сильно залежить від промислового виробництва у регіонах, частка експорту продукції машинного і транспортного устаткування в

загальному обсязі експорту країни складала в 2014 році 43,4% [3,5].

Для характеристики експорту виділяємо два важливих показника: обсяг експорту на душу населення та частку експорту у ВВП, які характеризують ступінь відкритості економіки та фінансового простору країни (рис. 1).

В регіонах України спостерігається найбільший розрив між цими показниками. Обсяг експорту на душу населення найнижчий з-поміж досліджуваних країн, частка експорту у ВВП – одна з найбільших (більша – тільки у Болгарії). Перший показник означає, з одного боку, низький попит на українську продукцію за кордоном, з іншого – обмежені можливості виробництва галузей народного господарства та непривабливу цінову політику з боку України. Високе значення частки експорту у ВВП, враховуючи порівняно невеликий обсяг українського експорту, є свідченням, власне, малого показника самого ВВП. В результаті, регіональні підприємства працюють неефективно і виробляють мало, реалізують значну частку виробленого, потенціал внутрішнього ринку майже використаний, тому їх можливості на світовому економічному ринку обмежені і представляють для інших країн незначний інтерес.

Рис. 1. Частки експорту окремих країн у ВВП та обсяг експорту на душу населення у 2013 р.

Якщо дослідити структуру експорту, видно, що бідні країни, що розвиваються, схильні експортувати продукти харчування і сировину, а імпортувати промислові товари. Регіони індустріальних країн імпортують сировинні товари і експортують продукцію переробної промисловості. Товарна структура експорту регіонів України демонструє низьку конкурентоспроможність на зовнішньому ринку українських товарів, основу експорту складають сировинні види продукції із низькою доданою вартістю, що позиціонує регіони нашої держави як сировинний придаток розвинених країн: частка сировини становить більше 50%, що відповідає критичному рівню безпеки.

Обсяги експорту визначають обсяги імпорту. За відсутності інших форм співробітництва у довгостроковій перспективі, обсяги імпорту мають дорівнювати величині експорту. Можливі коливання цих показників, які можуть впливати на збільшення

або зменшення зовнішньої заборгованості країни, або, навпаки, її кредитних активів. Але зростання обсягів сфер міжнародних послуг, передусім валово-фінансових форм діяльності у світовому економічному просторі, веде до більшої незалежності імпорту товарів від їх експорту і до перенесення цієї “незалежності” на інші сектори економіки, результатом чого є мобілізація потоків фінансових та валютних активів усередину країни.

Крім цього показник імпорту є свідченням наявності економічних та фінансових ніш у господарстві регіонів країни, які можуть бути заповнені продукцією інших країн, тобто існує незадоволений попит у товарах, послугах, активах, ноу-хау. Причини підвищеного попиту на деяку іноземну продукцію, аналогічну вже існуючій можуть бути різними: від її якості до зовнішнього вигляду.

У досліджуваних країнах показники політики імпорту такі.

Імпорт українських регіонів у 2013 р. становив 100,8 млрд. доларів США, Мексики це – 408,7, Польщі – 232,5, Португалії – 87,0, Болгарії – 37,6 та Румунії – 80,7 млрд. доларів США. Показник імпорту на душу населення в Україні складає 2226,3 доларів США, у інших країнах та у світі він перевищує український показник (Мексика – 3340,6, Польща – 6084,9, Португалія – 8203,1, Болгарія – 5202,6, Румунія – 3718,2 доларів США), імпорт на душу населення у світі складає 3129,5 доларів США [3].

Провідне місце у товарній структурі українського регіонального імпорту традиційно займає паливо. У 2013 р. частка палива в імпорті склала 31,3%, друге місце – продукція загального і спеціального машинобудування (17,2%), третє – хімічна продукція (15,6%), далі – транспортні засоби (8,4%), продовольство (7,7%) та металопродукція (6,3%). За рахунок імпорту у регіонах Мексики задовольняється основна частина потреб країни у промисловій продукції. В структурі імпорту 2/3 припадає на машини і обладнання [8]. Найбільшою товарною групою мексиканського імпорту є продукція загального і спеціального машинобудування (40,6%), друге місце посідають хімічні товари (14,8%), далі транспортні засоби (9,2%), паливо (9%), металопродукція (8,7%) і продовольство (6,5%) [9]. У

товарній структурі імпорту Польщі у 2013 р. переважають: нафта та нафтопродукти (10,2%), лікарські засоби (1,7%), частини для теле-, радіо-, звуко- апаратури (1,5%), транспортні засоби (0,9%), вантажні та вантажно-пасажи́рські судна (0,8%), мобільні телефони (0,8%). В структурі імпорту Португалії у 2014 р. на основні товарні групи (паливні товари, машини і обладнання, продукція сільського господарства і хімічної промисловості) припадає 56% від загального обсягу [7]. Економіка регіонів Болгарії дуже залежить від імпорту енергоресурсів. У 2014 р. частка імпорту в загальному енергоспоживанні склала 66%. Майже весь спожитий природний газ і нафта імпортуються. Навіть вугілля, на яке припадає значна частка споживання первинних енергетичних ресурсів в країні, імпортується більше ніж на чверть. За даними на 2014 р. запаси нафти в Болгарії оцінювалися лише в 15 млн. барелів, тому потреби в нафті (майже на 98-99%) задовольняються за рахунок імпорту [10]. У товарній структурі імпорту Румунії провідне місце займають машини і обладнання, тканини, швейні вироби, мінеральна сировина, хімічна продукція, металургійні вироби [11]. Показники імпорту досліджуваних країн подано у табл. 1.

Таблиця 1

Показники імпорту в окремих країнах у 2013 р.

[розроблено автором за даними [1,3,4,6,7,9]]

Країни світу	Загальний обсяг (млрд. дол. США)	Частка у світі (%)
Мексика	408,7	1,8
Польща	232,5	1,0
Португалія	87,0	0,38
Болгарія	37,6	0,16
Румунія	80,7	0,35
Україна	100,8	0,47

Висока частка імпорту у ВВП країни свідчить про низький рівень розвитку економіки та економічного простору регіонів. Залежність від інших країн тим більша, чим більша ця частка. Зменшуються можливості розвивати власну економіку і фінансовий простір, тому що попит задоволений продуктами з інших країн, реальний сектор економіки фактично непотрібний. Для економіки територій, рівня життя населення показник імпорту демонструє фінансові втрати та втрати ринку вітчизняними виробниками товарів і послуг. За умов великої частки імпорту керівництво країн, намагаючись захистити вітчизняного виробника, переглядає митну і трансфертну політику. З іншого боку, не слід забувати про те, що імпорт дає великі переваги для країни, економіки її регіонів та фінансового простору. Приплив великого обсягу імпорту означає відкритість ринку для світових фінансових потоків, нових інструментів, міжнародних операцій. Показник імпорту України на душу населення є одним з найнижчих, але при цьому його частку у ВВП одна з найбільших (майже 60%), більше – тільки в Болгарії (70%). Показники імпорту у частці до ВВП та на душу населення подано на рис. 2.

Показники українського імпорту аналогічні показникам українського експорту з тією лише різницею, що частка імпорту у ВВП перевищує частку експорту у ВВП майже на 10%. Негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу в рази знижує інвестиційну привабливість регіонів країни, яка є чи не основним показником формування організованого і однорідного економічного простору і на рівні регіонів і на рівні країни. Для економіки країни від'ємне сальдо означає, що виробництво послуг та ефективність реальної економіки менше, ніж споживання товарів і послуг суспільством, яке, внаслідок світових глобалізаційних процесів перейшло у фазу надмірного споживання. Як наслідок, від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу обумовлює необхідність м'якої девальвації для формування додаткового стимулу зростання експорту і вирівнювання торгового балансу. Окрім того, посилюються ризики для золотовалютних резервів в контексті необхідності покриття дефіциту зовнішньої торгівлі.

Додамо ще один показник, який характеризує економічний простір держави та її експортно-імпортну діяльність – зовнішньоторговельна квота, яка є співвідношенням вартості експортно-імпортних

операцій та ВВП. У 2004 р. та 2014 р. показники квот в Україні майже однакові (106,39% і 104,3% відповідно), але важлива їх природа: якщо у 2004 р. (і весь період до цього), високе значення рівня квоти

було досягнуте за рахунок експорту, то в наступні роки – за переважання імпорту [1].

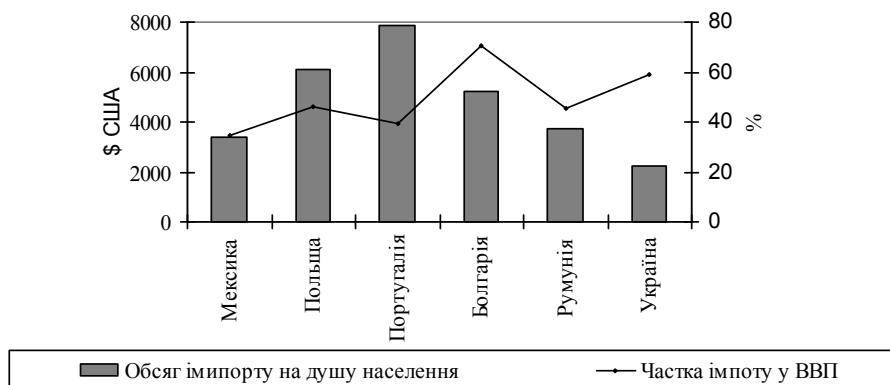

Рис. 2. Частки імпорту окремих країн у ВВП та обсяг імпорту на душу населення у 2013 р.

До важелів, потенційно стимулюючих розвиток економічного простору регіонів через активну експортно-імпорту політику слід було б віднести вступ України до СОТ, але наслідки п'ятирічного членства у цій міжнародній торговельній організації поки що не можна визнати позитивними. З одного боку, відбулося стрімке зростання імпорту багатьох товарних груп та видів аграрної продукції, з іншого – ряд перешкод (посилення протекціоністських настроїв країн-торговельних партнерів, відсутність практичного досвіду щодо лобювання різнорівневих національних економічних інтересів у системі СОТ) не створили передумов розвитку економічного простору локального та національного рівнів. Це означає, що для активізації економічного простору недостатньо членства у міжнародних союзах та асоціаціях і рішення цієї проблеми слід шукати у площині правового регулювання у співвідношенні із пріоритетами розвитку економіки та тенденціями внутрішнього ринку.

ВИСНОВКИ

Для стимулювання розвитку економічного простору регіонів формулювання стратегічних напрямів експортно-імпорту політики держави, орієнтованих на основні тенденції внутрішнього ринку є пріоритетним. Ключовим завданням стратегії вважаємо створення ефективної системи підтримки експорту. Виділяємо наступні складові такої системи:

1) ефективна структура експорту, яка має базуватися на ресурсно-економічному потенціалі реальної економіки локальних рівнів та у якій буде поступово зменшено частки сировинних видів продукції із низькою доданою вартістю;

2) визначення галузей у регіонах, що потребують державної підтримки розвитку експортної діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності української продукції;

3) вдосконалення механізмів правового регулювання та підтримки діяльності експортерів;

4) поглиблення торговельно-економічної інтеграції з окремими країнами-партнерами, інтеграційними союзами та іншими економічними утвореннями.

Важливою умовою щодо імпорту має бути виважений обмежувальний підхід, збалансованість цілеспрямованих заходів протекціоністської політики.

Список використаних джерел

1. Електронний ресурс. Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/zd/oet/oet_u/oet0115_u.htm
2. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/people/>
3. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.be5.biz/makroekonomika/export/export_ukraine.html#main
4. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://infolight.org.ua/maps/geografiya-eksportu-ukrayinskih-tovariv-u-2014-roci>
5. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&cat=mc&mc=189&type=news&newsid=1600>
6. Республіка Польща. Становий обзор. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kazninvest.kz/napr/analytics/export/cr/polsha_2013.pdf
7. Португалія – справка о стране март 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.portugalglobal.pt/EN/Biblioteca/Documents/PortugalFichaPaisRusso.pdf>
8. Мексика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://subject.com.ua/geographic/ekonomichna_socialna/105.html
9. Зовнішня торгівля Мексики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vlantconsult.ru/information/board/376>
10. ТЭК Болгарии. Российское энергетическое агентство. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esco-ecosys.narod.ru/2014_12/art116_10.pdf
11. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.gecont.ru/articles/econ/romania.htm>